

زودآیند ویرایش نشده

Multidimensional poverty in the 6th development plan by separating urban and rural areas of Iran

M. Rezaeifar¹, S. Khalilian², H. Najafi Alamdarlo³, M.H. Vakilpoor⁴

Introduction: Studies related to poverty in recent years are not limited to income poverty and depend on other dimensions such as health, education and living standards. One of the most important indicators in the field of poverty investigation is the multidimensional poverty index. Poverty is not only dependent on monetary indicators such as income, but also has non-monetary dimensions such as nutrition, housing, education, employment, health care, access to good quality infrastructure, human rights, social security, social deprivation, etc. Considering the importance of reducing poverty in maintaining the country's national security, one of the ideals of the Islamic Revolution is to establish social justice and increase the level of welfare, especially among low-income people in the society. Also, eradicating poverty is an important part of the goals of sustainable development, and removing any kind of deprivation has been emphasized in the Constitution of Iran. In this regard, reducing poverty and inequality is one of the important policies of the country's economic development programs. So, the aim of the present study is to calculate multidimensional poverty in the sixth development plan by separating urban and rural areas of Iran. Also, considering that one of the important goals of development programs is to reduce poverty in different dimensions, therefore, this study seeks an answer to the question of whether the sixth development program has reduced poverty in different dimensions?

Materials and Methods: In this research, the multidimensional poverty index was calculated by the method of Alkire and Foster during the sixth five-year economic, social and cultural development plan of the Islamic Republic of Iran (2017-2021) and using the raw data of household income and expenditure of the Statistics Center of Iran. In this research, the calculation of the multidimensional poverty index is done in two stages by the method of Alkire and Foster. In this method, in the first step, by using deprivation thresholds, deprived people are identified from each dimension, and in the next step, poor people are gathered in order to calculate the index for the whole society. First, in order to identify poor people, the set of dimensions based on which the deprivation of people is measured is determined according to the dimensions available in the household income

---

¹ PhD in Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. (m.rezaeifar@modares.ac.ir)

² Corresponding Author and Professor of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. (khalil_s@modares.ac.ir)

³ Associate Professor, Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. (hamed_najafi@modares.ac.ir)

⁴ Assistant Professor, Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. (vakilpoormh@modares.ac.ir)

cost data. For this purpose, three dimensions of education, health and standard of living have been considered.

Results and Discussion: The review of the performance of the sixth development program showed that during the years under review, the Poverty Headcount ratio, the intensity of poverty and also the multidimensional poverty in urban and rural areas have increased. Also, the Headcount ratio is higher in urban areas than in rural areas in all the studied years, but the intensity of poverty is higher in all years in rural areas than in urban areas. Also, the results showed that the sixth five-year development plan has reduced deprivation in various sub-indices, but in some sub-indices such as suitable nutrition and health insurance, the desired results have not been achieved. According to the results, during the studied years, the aspect of suitable nutrition and health insurance has the largest contribution to the country's multidimensional poverty. The indicators of the dimensions of education and standard of living respectively had a smaller share in the multidimensional poverty index.

Conclusions: The estimation of multidimensional poverty index in urban and rural areas of Iran showed that the level of multidimensional poverty in Iran has increased during the sixth five-year development plan. In fact, it can be said that Iran still needs prudent and accurate planning to eradicate extreme poverty in the society, especially in the sub-indices that have more deprived people. The results showed that the sixth five-year development plan has reduced deprivation in various sub-indices, but in some sub-indices such as suitable nutrition and treatment, the desired results have not been achieved. Also, the results showed that in the period of 2017-2021, the multidimensional poverty index had an upward trend and the percentage of deprived people in the country increased. Based on the results of this research, during the years 2017-2021, the extent and intensity of multidimensional poverty has increased, and the dimension of suitable nutrition and health insurance has the largest contribution to the multidimensional poverty of the country, in urban and rural areas. Therefore, in order to reduce multi-dimensional poverty among households, it is suggested to develop a policy program in different dimensions of poverty, taking into account such things as a food basket plan containing the calories and protein required by the body for vulnerable households in order to reduce food insecurity, making necessary arrangements for Health insurance for households, creating suitable incentives to encourage households to continue their education at higher levels and creating the necessary facilities for more households to enjoy the standards of life should be considered. It is also suggested to give priority to the sub-indicators of suitable nutrition and health insurance, which have the largest share in the multidimensional poverty of households, in Iran's future development plans.

Keywords: *The sixth development plan, Alkire and Foster method, intensity of poverty, Poverty Headcount ratio*

JEL Classification: P25, I38, I32

فقر چندبعدی در برنامه ششم توسعه به تفکیک مناطق شهری و روستایی ایران

مریم رضائی فرا^۱، صادق خلیلیان^۲، حامد نجفی علمدارلو^۳، محمدحسن وکیل پور^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۱۰

چکیده

فقر همچنان یکی از بزرگ‌ترین چالش‌هایی است که بسیاری از اقتصادها در سراسر جهان با آن مواجه هستند. امروزه، مطالعات مربوط به فقر تنها به فقر درآمدی محدود نمی‌شوند و به ابعاد دیگر از جمله سلامت و بهداشت، آموزش و استانداردهای زندگی وابسته است. شاخص فقر چندبعدی، یکی از شاخص‌های مهم در راستای بررسی فقر است. لذا در این پژوهش شاخص فقر چندبعدی به روش آلکایر-فوستر در طی برنامه ششم توسعه (۱۴۰۰-۱۳۹۶) و با استفاده از داده‌های خام هزینه-درآمد خانوار مرکز آمار ایران محاسبه شد. بررسی عملکرد برنامه ششم توسعه نشان داد فقر چندبعدی در مناطق شهری و روستایی افزایش یافته است، به طوری که در سال ۱۴۰۰، ۹/۵۷ درصد خانوارهای شهری و ۸/۴۳ درصد خانوارهای روستایی حداقل در ۳۳/۳ درصد از شاخص‌ها، محرومیت چندبعدی دارند. براساس نتایج، نسبت سرشمار در تمامی سال‌های مورد بررسی در مناطق شهری بیشتر از مناطق روستایی است اما شدت فقر در مناطق روستایی بیشتر از مناطق شهری است. همچنین نتایج نشان داد برنامه ششم توسعه، در زیرشاخص‌های مختلف سبب کاهش محرومیت شده است اما در برخی از زیرشاخص‌ها از جمله برخورداری از تغذیه مناسب و پوشش بیمه درمانی نتایج مطلوب حاصل نشده است. بنابراین پیشنهاد می‌شود برای کاهش فقر چندبعدی، تدوین برنامه سیاستی در ابعاد مختلف فقر شامل، طرح سبد غذایی حاوی کالری و پروتئین مورد نیاز بدن برای خانوارهای آسیب‌پذیر، ایجاد تمهیدات لازم برای بیمه درمانی خانوارها، ایجاد انگیزش‌های مناسب برای ترغیب خانوارها به ادامه

^۱ دکتری اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

m.rezaeifar@modares.ac.ir

^۲ نویسنده مسئول و استاد گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

khalil_s@modares.ac.ir

^۳ دانشیار گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

hamed_najafi@modares.ac.ir

^۴ استادیار گروه اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

vakilpoormh@modares.ac.ir

تحصیل افراد در مقاطع بالاتر و ایجاد تسهیلات لازم برای برخورداری بیشتر خانوارها از استانداردهای زندگی مد نظر قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: برنامه ششم توسعه، روش آکایر- فوستر، شدت فقر، نسبت سرشمار فقر

طبقه‌بندی JEL: P25, 138, 132

مقدمه

فقر یکی از مخرب‌ترین چالش‌هایی است که بسیاری از اقتصادها را در سرتاسر جهان گرفتار کرده است (OECD, 2023). لذا اندازه‌گیری فقر از نظر اجتماعی و پژوهشی یک مسئله اساسی است. در صحنه بین‌المللی، فقر صرفاً به عنوان فقدان درآمد مطرح نمی‌شود. در بیشتر پژوهش‌های مرتبط با فقر تنها به فقر پولی (فقر درآمدی) پرداخته شده‌است (Saleem & Khan, 2017) اما تعریف فقر فراتر از شاخص‌های پولی، مانند درآمد است (Saunders, 2011) و رفاه یک شخص تنها از طریق شاخص‌های پولی، قابل تعیین نیست (Chen et al., 2019). رفاه، چندبعدی است و جنبه‌های مختلفی از زندگی از جمله مسکن، درآمد، کیفیت کار و شغل، سلامت، دانش و مهارت، ارتباطات اجتماعی، امنیت و ... را پوشش می‌دهد (OECD, 2020). بنابراین برای برآورده کردن نیازهای مالی، درآمد به عنوان شاخص رفاه مردم، شرط لازم است، اما شرط کافی نیست (Saleem & Khan, 2017). در این راستا، در مرکز تحقیقات فقر^۱ بیان شده است که وضعیت مردم محروم را نمی‌توان تنها از طریق کمبود درآمد سنجید، بلکه دارای ابعاد دیگری از جمله سوءتغذیه، فقدان امکانات درمانی، امکانات آموزشی ناکافی، مرگ و میر ناشی از بیماری، نداشتن سرپناه، شرایط محیطی ناامن و ناسالم، محرومیت اجتماعی و حاشیه‌نشینی و بسیاری از خدمات اصلی دیگر است (CRPC, 2004). بنابراین رویکرد چندبعدی فقر شامل محرومیت در شاخص‌های پولی (به عنوان مثال نیازهای اساسی) و شاخص‌های غیرپولی (به عنوان مثال قابلیت‌ها) است (Yenneti, 2020; Alkire et al., 2017; Sen, 1999) بر همین اساس موسسه توسعه انسانی و فقر دانشگاه آکسفورد^۲ با همکاری دفتر برنامه توسعه سازمان ملل در سال ۲۰۱۰، شاخص فقر چندبعدی^۳ (MPI) را ارائه دادند (Alkire et al., 2011). این شاخص، از شاخص‌های مهمی است که در حیطه بررسی فقر در گزارش توسعه انسانی برنامه عمران سازمان ملل مورد استفاده قرار می‌گیرد. می‌توان گفت تحقیقات جدی در زمینه فقر چندبعدی از سال ۲۰۱۰ در دنیا شروع شده است. همچنین، از اهداف مهم سیاست‌گذاران در جامعه‌های مختلف، کاهش

¹ Chronic Poverty Research Center (CPRC)

² Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI)

³ Multidimensional Poverty Index (MPI)

فقر و نابرابری است به گونه‌ای که هدف اول از مجموعه اهداف توسعه پایدار پایان دادن به فقر در تمامی اشکال آن و در هر نقطه‌ای است (جدول ۱).

جدول ۱- شاخص نسبت سرشمار فقر در جهان^۱

فقر	۱۹۸۱	۲۰۰۰	۲۰۰۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰	۲۰۲۱	۲۰۲۲
شاخص نسبت سرشمار فقر											
۲/۱۵ دلار در روز ^۲ (درصدی از جمعیت)	۴۳/۸	۲۹/۲	۲۱/۶	۱۵/۹	۱۰/۶	۹/۶	۸/۸	۸/۹	۹/۷	۹/۵	۹
نسبت سرشمار فقر ۳/۶۵ دلار در روز ^۳ (درصدی از جمعیت)	۵۸	۵۱/۲	۴۳/۹	۳۶/۲	۲۸/۶	۲۶/۶	۲۴/۷	۲۳/۴	۲۴/۳	۲۳/۷	۲۲/۷
نسبت سرشمار فقر ۶/۸۵ دلار در روز ^۴ (درصدی از جمعیت)	۶۸/۶	۶۹	۶۴/۲	۵۷/۷	۵۰/۹	۴۸/۹	۴۷/۵	۴۶/۴	۴۷/۲	۴۶/۳	۴۵/۵

Source: World Bank, 2024

براساس برآوردهای بانک جهانی در مناطق مختلف جهان از برخی شاخص‌های فقر، می‌توان گفت در سال ۱۹۸۱، ۴۳/۸ درصد از جمعیت جهان با درآمدی زیر خط فقر ۲/۱۵ دلار در روز زندگی کرده‌اند، این نسبت به مرور کاهش یافت به طوری که در سال ۲۰۲۲، درآمد ۹ درصد از جمعیت، زیر خط فقر ۲/۱۵ دلار در روز بوده است. براساس اعلام بانک جهانی، با وجود پیشرفت‌هایی در کاهش

^۱ تعداد اشخاصی که درآمد آنها کمتر از خط فقر است، بر کل افراد جامعه تقسیم می‌شود (Headcount Ratio)

^۲ درصد جمعیت زیر خط فقر ۲/۱۵ دلار در روز (۲۰۱۷ PPP)

^۳ درصد جمعیت زیر خط فقر ۳/۶۵ دلار در روز (۲۰۱۷ PPP)

^۴ درصد جمعیت زیر خط فقر ۶/۸۵ دلار در روز (۲۰۱۷ PPP)

فقر، اما تعداد افرادی که در فقر شدید هستند مورد قبول نیست و با توجه به پیش‌بینی‌های صورت گرفته از رشد جهانی، به نظر می‌رسد که سرعت کاهش فقر در آینده به اندازه کافی نباشد و احتمالاً رفع کامل فقر مطلق تا سال ۲۰۳۰ ادامه داشته باشد.

در ایران با پیروزی انقلاب اسلامی و توجه به اهدافی از قبیل حمایت از مستضعفان و نیازمندان، مسئله فقر و رفع آن در برخی از اصول قانون اساسی از جمله: بند ۱۲ اصل ۳ (در زمینه‌های مسکن، کار، بهداشت، تعمیم بیمه و تغذیه)، اصل ۲۹ (مرتبط با خدمات بهداشتی و درمانی و بیمه)، اصل ۳۰ (مرتبط با آموزش و پرورش)، اصل ۳۱ (مرتبط با مسکن) و اصل ۴۳ (ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت) مطرح شد و در تدوین برنامه‌های پنج‌ساله توسعه مورد توجه قرار گرفت. همچنین با توجه به شدت گرفتن اهمیت به فقرا بعد از انقلاب، نهادها و سازمان‌های زیادی شکل گرفت. در این راستا، کاهش فقر و نابرابری یکی از سیاست‌های مهم برنامه‌های توسعه اقتصادی کشور است. برنامه ششم توسعه، برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ (تمدید تا پایان سال ۱۴۰۲) است. با توجه به اینکه موضوعات خاص کلان فرابخشی در مورد نظام عادلانه پرداخت و رفع تبعیض، توانمندسازی محرومان و فقرا و بیمه‌های اجتماعی از مسائل محوری برنامه است، لذا ارزیابی عملکرد این برنامه با شاخص فقر چندبعدی که محرومیت را در ابعاد مختلف بررسی می‌کند، ضروری به نظر می‌رسد. بدین منظور در ابتدا لازم است برای سیاست‌گذاری و تدوین برنامه‌های فقرزدایی در کشور، قبل از هر اقدامی با بهره‌گیری از شاخص‌های سنجش فقر، وضعیت موجود نشان داده شود و با نشان دادن وضعیت فقر در زمان‌های مختلف می‌توان در جهت مشخص کردن برنامه‌های سیاستی که در راستای توسعه کشور دارای اولویت هستند اقدام کرد. در ایران، با توجه به آمار و اطلاعات بانک جهانی، در سال ۱۹۸۶، ۹/۱ درصد افراد زیر خط فقر ۲/۱۵ دلار در روز، ۲۴/۹ درصد زیر خط فقر ۳/۶۵ دلار در روز و ۵۳ درصد افراد زیر خط فقر ۶/۸۵ دلار در روز زندگی می‌کردند. براساس آخرین آمار و اطلاعات، در سال ۲۰۲۲ درصد جمعیت زیر خط فقر ۲/۱۵، ۳/۶۵ و ۶/۸۵ دلار در روز به ترتیب به ۰/۵، ۳/۸ و ۲۱/۹ درصد کاهش یافته است (World Bank, 2024)

با توجه به اهمیت کاهش فقر در حفظ امنیت ملی کشور، یکی از آرمان‌های انقلاب اسلامی، برقراری عدالت اجتماعی و افزایش سطح رفاه، به ویژه در میان افراد کم‌درآمد جامعه است (Fathi and Koochi Esfahani, 2018). همچنین ریشه‌کن کردن فقر بخش مهمی از هدف‌های توسعه پایدار بوده (Javaheriane et al., 2016) و برطرف کردن هر نوع محرومیت در قانون اساسی کشور ایران مورد تاکید قرار گرفته است (Fathi and Koochi Esfahani, 2018). بنابراین اطلاع از وضعیت فقر چندبعدی در جامعه می‌تواند راهنمایی برای سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران در راستای تصمیم‌گیری‌های درست باشد. بنابراین با توجه به اهمیت کاهش فقر و لزوم توجه به آن به منظور دستیابی به جامعه‌ای سالم و فعال و توسعه‌یافته، آگاهی از وضعیت فقر چندبعدی ایران ضروری به

نظر می‌رسد. همچنین اطلاع از وضعیت فقر چندبعدی در جامعه می‌تواند راهنمایی برای سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران در راستای تصمیم‌گیری‌های درست باشد.

اندازه‌گیری فقر چندبعدی در کشورهای در حال توسعه و کشورهای پیشرفته دارای اهمیت فراوانی است. از این‌رو، بررسی و ارزیابی‌هایی در این زمینه در سطح جهان انجام شده است. با استفاده از رویکرد آکایر و فوستر، مطالعات تجربی مختلف در اقتصادهای در حال توسعه، برآوردهای شاخص فقر چندبعدی را با استفاده از ابعاد و شاخص‌های متمایز ارائه کرده‌اند (Alkire and Fang, 2019; Bader et al., 2016; Dutta et al., 2021). پس از بازنگری در سال ۲۰۱۸، بانک جهانی رسماً MPI را برای نظارت بر الگوهای فقر جهانی تصویب کرد و اجماع علمی را در مورد استفاده از MPI (Alkire Kanagaratnam and, 2021; Belete, 2022; Bersisa and Heshmati, 2021) با بکارگیری ابعاد و شاخص‌های مختلف در محاسبه MPI، مطالعات تجربی مختلف به محاسبه فقر چندبعدی پرداخته‌اند.

محاسبه فقر چندبعدی توسط آکایر و سانتوس برای کشورهای در حال توسعه با در نظر گرفتن ابعاد سلامتی، استاندارد زندگی و آموزش و شاخص‌های سال‌های تحصیل، حضور کودک در مدرسه، مرگ و میر، تغذیه، برق، سرویس بهداشتی، آب، کف خانه سوخت پخت و پز، دارایی‌ها و استفاده از روش آکایر و فوستر انجام شد (Alkire and Santos, 2010). همچنین در سال ۲۰۱۴ آکایر و سانتوس برای کشورهای در حال توسعه (بیش از صد کشور)، شاخص فقر چندبعدی را محاسبه کردند و به این نتیجه رسیدند در حدود ۱/۶۷ میلیارد نفر در جهان در حال توسعه (این مقدار معادل ۳۲ درصد کل جمعیت ۱۰۴ کشور در حال توسعه مورد بررسی است) از نظر شاخص فقر چندبعدی، فقیر هستند و در فقر شدید زندگی می‌کنند (Alkire and Santos, 2014). در کلمبیا این شاخص در پنج بعد و پانزده شاخص با سیستم وزن‌دهی برابر محاسبه شد. در این پژوهش، با استفاده از شاخص‌های ابعاد آموزش خانوار، آموزش نوجوانان و کودکان خانوار، کار، سلامت و بعد شرایط مسکن و دسترسی به امکانات رفاهی عمومی، شاخص فقر چندبعدی ساخته شد (Salazar et al., 2014). در هند، تغییراتی که در شاخص فقر چندبعدی بین سال‌های ۲۰۰۶-۱۹۹۹ ایجاد شد، توسط محققان بررسی شد. در این مطالعه، ده‌نماگر در قالب سه بعد آموزش و پرورش، سلامت و استاندارد زندگی در نظر گرفته شده‌اند (Alkire & Seth, 2015). در نیجریه محققان فقر چندبعدی را با دیدگاه دیگری در خانوارهای روستایی اندازه‌گیری کردند. فقر چندبعدی در میان خانه‌های روستایی در نیجریه با بعد سلامتی، بعد آموزش، بعد استاندارد زندگی، بعد زیرساخت و بعد سرمایه اجتماعی اندازه‌گیری شد. در این مطالعه وزن یکسان برای ابعاد و شاخص‌ها در نظر گرفته شده است (Oyekale et al., 2019). در روستاهای آفریقای جنوبی نیز، با استفاده از ابعاد آموزش، سلامت و فعالیت اقتصادی و با در نظر گرفتن وزن برابر، شاخص فقر چندبعدی برای سال ۲۰۱۶ به صورت منطقه‌ای ساخته شد. داده‌ها از نظرسنجی جمعیت‌شناسی و سلامت آفریقای جنوبی برای سال ۲۰۱۶ به‌دست آمد (Mosasane & Oyekale, 2021). در راستای دستیابی به اهداف توسعه پایدار، شاخص فقر چندبعدی در منطقه پنجاب پاکستان

با استفاده از ابعاد سلامت، آموزش و استانداردهای زندگی اندازه‌گیری شد (Nawab et al., 2023) در مناطق شهری کنیا نیز شاخص فقر چندبعدی با استفاده از ابعاد سلامت، آموزش و استاندارد زندگی محاسبه شد (Maket, 2024).

پژوهشگران در ایران نیز عملکرد برنامه‌های توسعه را طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۶۸ با شاخص فقر چندبعدی مورد بررسی و مقایسه قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که وسعت فقر، شدت فقر و فقر چندبعدی در منطقه‌های شهری و روستایی کاهش یافته است (Fotros & Ghodsi, 2017). همچنین فقر آموزشی ایران نیز مورد ارزیابی قرار گرفته است. در این پژوهش پس از اندازه‌گیری فقر چندبعدی با استفاده از ابعاد موردنظر در شاخص فقر چندبعدی در سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۱۶، سهم بعد آموزش و شاخص‌های آن در فقر چندبعدی محاسبه شده است. برای این منظور ده شاخص به‌عنوان نماگرهای وجوه مختلف فقر مورد توجه قرار گرفته است که عبارتند از: سال‌های تحصیل، تحصیل کودکان، معلولیت و بیماری خاص، بر خورداری از تغذیه مناسب، دسترسی به برق، سیستم تخلیه فاضلاب، سوخت خوراک‌پزی، دسترسی به آب سالم، وضعیت محل زندگی و تملک کالاهای بادوام (Aboonoori et al., 2018). در سال ۱۴۰۰ فقر چندبعدی در ایران با ابعاد دیگری در سطح منطقه‌ای اندازه‌گیری شد. برآورد شاخص فقر چندبعدی در استان خوزستان با در نظر گرفتن ابعاد اشتغال و مسکن برای سال‌های ۲۰۱۱ و ۲۰۱۶ انجام گرفت (Andayesh et al., 2021). شاخص‌های فقر در بین خانوارهای تحت پوشش حمایتی کمیته امداد امام خمینی (ره) با استفاده از رویکرد چندبعدی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد که خانوارهای تحت حمایت دولت در کنار فقر درآمدی، دچار فقر سلامت، مسکن، آموزش و فقر غذایی نیز هستند (Dehghan et al., 2022). در مناطق شهری و روستایی استان‌های ایران نیز فقر چندبعدی در سه بعد سلامت و بهداشت، آموزش و استانداردهای زندگی با استفاده از داده‌های خام هزینه و درآمد مرکز آمار ایران برآورد شد (Rezaeifar et al., 2024).

مطالعات بررسی شده در خصوص فقر چندبعدی نشان می‌دهند که روش آلکایر و فوستر روش انعطاف‌پذیری است و با این روش می‌توان ابعاد و شاخص‌های مختلفی را برای محاسبه فقر چندبعدی در نظر گرفت. این شاخص برای مقایسه فقر در جهان، در سطح ملی و منطقه‌ای چارچوب معتبری را ارائه می‌دهد. MPI، مانند معیار خط فقر ۲/۱۵ دلار آمریکا در روز درمورد فقر پولی، امکان مقایسه بین کشورها و مناطق را فراهم می‌کند و می‌تواند با گذشت زمان نشان‌دهنده پیشرفت در کاهش فقر باشد. همچنین بررسی مطالعات پیشین نشان داد که با این شاخص می‌توان عملکرد برنامه‌ها و سیاست‌های فقرزدایی از جمله برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایران را مورد بررسی قرار داد. لذا با توجه به اهمیت برنامه‌های توسعه، ضرورت انجام یک مطالعه حاضر محاسبه فقر چندبعدی در برنامه ششم توسعه را مورد ارزیابی قرار دهد، وجود دارد. بنابراین هدف مطالعه حاضر محاسبه فقر چندبعدی در برنامه ششم توسعه به تفکیک مناطق شهری و روستایی ایران است که در مطالعات پیشین این بررسی انجام نشده است. همچنین با توجه به اینکه یکی از اهداف مهم برنامه‌های توسعه کاهش فقر در ابعاد مختلف

است، لذا این مطالعه به دنبال پاسخی برای این سوال است که آیا برنامه ششم توسعه باعث کاهش فقر در ابعاد مختلف شده است؟

مواد و روش‌ها

فقر چندبعدی ترکیبی از محرومیت‌هایی است که بطور همزمان در یک خانواده وجود دارد. در چارچوب چندبعدی هر فرد دارای یک بردار از ویژگی‌های متعددی است که نشان‌دهنده ابعاد مختلف رفاه است. برای اندازه‌گیری فقر چندبعدی لازم است بررسی کنیم که آیا شاخص دارای سطوح حداقل قابل قبول از این ویژگی‌ها است (Sen, 1992). برای بدست آوردن شاخص فقر چندبعدی ۱۰ شاخص در سه بعد سلامت، آموزش و استانداردهای زندگی مورد بررسی قرار می‌گیرند (جدول ۲). با در نظر گرفتن وزن یکسان برای هر بعد و وزن یکسان برای هر یک از شاخص‌های درون هر بعد، خانواری فقیر شناسایی می‌شود که حداقل در یک سوم متغیرهای وزن‌دهی شده محروم باشد. سپس توابع تجمیع مرسوم و شاخص فقر آکایر فوستر محاسبه می‌شود. این شاخص میزان محرومیت خانوارها را در ابعاد مختلف مشخص می‌کند و وسعت و شدت فقر کشورها را اندازه‌گیری می‌کند (UNDP and OPHI, 2019). برای محاسبه شاخص فقر چندبعدی به روش مذکور از ماتریس دستیابی X با ابعاد $n \times d$ استفاده می‌شود که n تعداد افراد و d ابعاد مورد نظر هستند. لذا، عنصرهای X_{ij} که در ماتریس X موجود هستند، میزان دسترسی فرد i در بعد j را نشان می‌دهد. در این راستا، Z_j یک آستانه محرومیت است که برای هر یک از ابعاد در نظر گرفته می‌شود. بنابراین حداقل میزان دسترسی لازم برای فرد i در هر یک از ابعاد، توسط بردار آستانه محرومیت $Z = (Z_1, Z_2, \dots, Z_d)$ مشخص می‌شود. اگر فرد i به حداقل میزان مورد نیاز دسترسی داشته باشد، غیرمحروم است. بنابراین در اولین گام، آستانه‌ای مورد نیاز است که اگر میزان دسترسی فرد i از این آستانه کمتر باشد، فرد در آن بعد محروم در نظر گرفته می‌شود و اگر میزان دسترسی فرد i برابر با آستانه فقر یا بیشتر از آن باشد، فرد در آن بعد محروم نیست. بردار ردیفی Z که در معادله (۱) آمده است این آستانه را نشان می‌دهد.

$$Z = (Z_1, Z_2, \dots, Z_d) \in R_{++}^d \quad (1)$$

که فضای مربوط به آن است. اگر میزان دسترسی فرد i در بعد j کمتر از آستانه محرومیت^۱ مرتبط با آن (Z_j) باشد، فرد در آن بعد محروم است و در صورتی فرد در بعد مورد نظر محروم نیست که میزان دسترسی فرد i کمتر از اندازه آستانه محرومیت نباشد (Alkire & Santos, 2014). سپس برای ایجاد بردار محرومیت افراد، مقایسه‌ای بین خصوصیات فرد و بردار آستانه محرومیت صورت

¹ Deprivation threshold

منظور از حداقل یا آستانه محرومیت، همان «خط فقر» است. مثلاً برای شاخص نانمینی غذایی: اگر فردی در خانوار باشد که روزانه ۲۱۰۰ کیلوکالری و ۶۰ گرم پروتئین را دریافت نمی‌کند، خانوار در این شاخص محروم می‌شود. اگر خانوار به برق دسترسی نداشته باشد، در این شاخص محروم می‌شود. برای سایر شاخص‌ها هم توضیحات در جدول (۲) نوشته شده‌است.

می‌پذیرد. خصوصیات خانوار i با بردار y^i نشان داده می‌شود. y میزان دارندگی فرد را نشان می‌دهد و اگر فردی در یک بعد از آستانه‌اش در z کمتر باشد محروم است.

$$y^i = (y_1^i, y_2^i, \dots, y_d^i) \in R_+^d \quad (2)$$

براساس این، بردار محرومیت افراد D عبارت است از:

$$D^i = (I(y_1^i \leq z_1), \dots, I(y_d^i \leq z_d)) \in [0, 1]^d \quad (3)$$

$$I(y) : Y \longrightarrow \{0, 1\}$$

که در آن $I(0)$ تابع مشخصه است. یعنی در صورت درست بودن ضابطه ورودی‌اش، مقدار یک و در غیر اینصورت مقدار صفر را برمی‌گرداند. مقدار d در اینجا تعداد شاخص‌هاست که برابر ۱۰ است. این رابطه به این معناست که اگر هر یک از دارندگی‌های شخص از مقدار آستانه کمتر باشد، I برابر یک و فرد در آن بعد فقیر است. پس بردار فوق برای هر شخص تشکیل می‌شود و در هر بعدی که فرد فقیر است، عدد یک و برای بعدی که در آن فقیر نیست، عدد صفر می‌گیرد. ماتریس محرومیت $g^0 = [g_{ij}^0]$ افراد محروم در هر بعد را نشان می‌دهد. بنابراین برای مقادیر معین X ماتریس محرومیتکه g^0 نامیده می‌شود، اعداد صفر و یک را دربر می‌گیرد. در این راستا، فرد در صورتی در بعد مورد نظر محروم است که عنصر مورد نظر از ماتریس X از آستانه محرومیت مربوط به آن (Z_j) کمتر باشد و در ماتریس محرومیت با یک ($g_{ij}^0=1$) مشخص می‌شود و اگر عنصر مورد نظر از ماتریس X کمتر از آستانه محرومیت مربوط به آن نباشد، نشان می‌دهد که فرد در بعد مورد نظر محروم نیست و در ماتریس محرومیت با صفر ($g_{ij}^0=0$) نمایش داده می‌شود (Alkire & Santos, 2014). در گام دوم ترکیب بردار محرومیت افراد و بردار وزن انجام می‌شود که با یک ضرب درونی^۱ امکان‌پذیر است. بردار وزن اهمیت نسبی هر یک از معیارها را نشان می‌دهد که در معادله (۴) نشان داده شده است.

$$w = (w_1, w_2, \dots, w_d) \in (0, 1)^d \quad (4)$$

در بردار وزن $W^2=(w_1, w_2, \dots, w_d)$ ، در صورتی که ابعاد مورد بررسی دارای اهمیت نسبی یکسانی باشند، همه ابعاد شامل وزن یکسانی می‌شوند. در صورتی که یکی از ابعاد در مشخص کردن افراد فقیر اهمیت بیشتری داشته باشد وزن بیشتری را می‌گیرد. مجموع وزن‌ها باید برابر یک باشد. سپس از جمع وزنی محرومیت‌های هر فرد براساس رابطه $G_i^3 = \sum_{j=1}^d W_j g_{ij}^0$ ، نمره محرومیت وی بدست می‌آید. برنامه توسعه سازمان ملل بیان می‌کند اگر پس از اعمال وزن‌ها، نمره محرومیت فرد یا خانوار مورد نظر برابر یا بیش از ۰/۳۳ شود، از آستانه فقر بالاتر قرار می‌گیرد و فقیر در نظر گرفته می‌شود. در محاسبه شاخص چندبعدی فقر، بردار وزن دارای نقش مهمی است. براساس معیار قابل مقایسه بین‌المللی، وزن شاخص هر یک از سه بعد آموزش، سلامت و استاندارد زندگی برابر ۱/۳ است.

¹ Inner product

² Weight

³ sum of weighted deprivation

زیرشاخص‌های هر یک از ابعاد نیز وزن یکسانی دارند. بنابراین هر یک از شاخص‌های آموزش و سلامت وزنی برابر ۱/۶ دارد. همچنین هر کدام از شاخص‌های استاندارد زندگی وزنی معادل با ۱/۱۸ دارد. بنابراین با افزایش محرومیت هر فرد، نمره محرومیت وی افزایش می‌یابد. نمره محرومیت فرد زمانی بالاترین مقدار را به خود می‌گیرد که وی در همه ابعاد مورد بررسی محروم باشد و نمره محرومیت فرد موردنظر زمانی برابر صفر خواهد بود که فرد در هیچ کدام از ابعاد محروم نباشد (Alkire & Santos, 2014). پس از تعیین میزان محرومیت افراد، شناسایی افراد فقیر صورت می‌گیرد. براساس تابع شناسایی می‌توان بیان کرد که آیا خانوار i با خصوصیات y^i از فضای R_+^d با توجه به آستانه محرومیت z در فضای R_{++}^d ، وزن w و آستانه فقر k ، فقیر است یا خیر. اگر شخص فقیر محسوب شود، مقدار تابع شناسایی عدد یک و اگر شخص فقیر نباشد، مقدار تابع شناسایی صفر می‌شود. فرم ریاضی این تابع بصورت رابطه (۵) است:

$$\rho : R_+^d \times R_{++}^d \rightarrow \{0,1\} \quad (5)$$

بنابراین ρ یک تابع مشخصه است که به شکل رابطه (۶) نوشته می‌شود و مشخص کننده این است که فرد فقیر چندبعدی محسوب می‌شود یا خیر:

$$\rho(y^i, z) = I(D \cdot w \geq \frac{1}{3})$$

$$\left\{ \begin{array}{ll} \rho_k(x_i; z) = 1 & \text{اگر } c_i \geq k \text{ فرد فقیر است} \\ \rho_k(x_i; z) = 0 & \text{اگر } c_i < k \text{ فرد فقیر نیست} \end{array} \right\} \quad (6)$$

برای محاسبه شاخص فقر، پس از شناسایی افراد فقیر از ماتریس محرومیت پنهانی $g^0(k)$ استفاده می‌شود. این ماتریس، تنها اطلاعات مربوط به افراد فقیر را شامل می‌شود و اطلاعات افراد غیر فقیر در آن حذف شده است. بنابراین ماتریس محرومیت پنهانی $g^0(k)$ از ماتریس محرومیت g^0 و بر اساس رابطه $g_{ij}^0(k) = g_{ij}^0 \times \rho_k(x_i; z)$ بدست می‌آید. به این صورت که هر عنصر ماتریس محرومیت پنهانی از حاصل ضرب عنصر متناظر در ماتریس محرومیت در تابع شناسایی بدست می‌آید. بنابراین اگر فردی فقیر شناسایی شود یعنی تابع شناسایی وی برابر با $\rho_k(x_i; z) = 1$ است. لذا وضعیت محرومیت وی تغییری نمی‌کند و اطلاعات محرومیت فرد موردنظر بدون تغییر باقی می‌ماند. در این راستا، در صورتی که فردی فقیر نباشد با تابع شناسایی $\rho_k(x_i; z) = 0$ شناسایی می‌شود و اطلاعات وی حذف خواهد شد. بنابراین برای محاسبه شاخص فقر چندبعدی از اطلاعات افراد فقیر استفاده می‌شود و اطلاعات افراد محرومی که فقیر نیستند در نظر گرفته نمی‌شود. بردار نمره محرومیت‌های پنهانی $c_i(k)$ نیز از ماتریس محرومیت پنهانی طبق رابطه $C_i(k) = \sum_{j=1}^d W_j g_{ij}^0(k)$ بدست می‌آید. در صورتی که فرد دارای نمره محرومیت بیشتر از آستانه فقر شود نمره محرومیت پنهانی وی با نمره محرومیت

وی برابر خواهد بود و اگر نمره محرومیت فرد کمتر از از آستانه فقر شود نمره محرومیت پنهانی وی طبق رابطه (۷) برابر صفر است.

$$\left\{ \begin{array}{ll} \mathbf{c}_i(\mathbf{k}) = \mathbf{c}_i & \text{اگر } \mathbf{c}_i \geq \mathbf{k} \\ \mathbf{c}_i(\mathbf{k}) = \mathbf{0} & \text{اگر } \mathbf{c}_i < \mathbf{k} \end{array} \right\} \quad (۷)$$

سپس باید تعداد افراد فقیر محاسبه شود. براساس این، نسبت سرشمار فقر (وسعت فقر) (H^1) براساس رابطه (۸) خواهد بود.

$$H = \frac{\sum_{i=1}^N \rho(y^i \cdot z)}{N} \quad (۸)$$

که در آن N تعداد خانوارهاست. همچنین شدت فقر (میانگین محرومیت افراد فقیر) (A^2) به شکل زیر تعریف می‌شود:

$$A = \frac{\sum_{i=1}^N (\rho(y^i \cdot z) = 1) \times (D \cdot w)}{\sum_{i=1}^N I(\rho(y^i \cdot z) = 1)} = \frac{\sum_{i=1}^q c_i}{q} \quad (۹)$$

که برابر میزان محرومیت یک فرد در بین سایر فقرا است. در نهایت شاخص فقر چندبعدی (MPI) عبارت است از:

$$MPI^3 = H \times A = \frac{q}{N} \times \frac{1}{q} \sum_{i=1}^q c_i(k) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n c_i(k) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^d w_j g_{ij}^0 \quad (۱۰)$$

براساس رابطه (۱۰)، شاخص فقر چندبعدی حاوی اطلاعاتی است که وسعت و شدت فقر را نشان می‌دهد. از این رو به آن نسبت سرشمار تعدیل شده (M_0) نیز گفته می‌شود. طراحی شاخص فقر چندبعدی برای زیرگروه‌های جمعیتی مانند مناطق، یکی از ویژگی‌های مهم شاخص فقر چندبعدی است. در این راستا، اگر دو زیر گروه جمعیت شهری و جمعیت روستایی وجود داشته باشد، رابطه مورد استفاده برای تفکیک شاخص فقر چندبعدی آنها عبارت است از:

$$MPI = \frac{n_U}{N} MPI_U + \frac{n_R}{N} MPI_R \quad (۱۱)$$

که در این رابطه U نماد جمعیت شهری، R نماد جمعیت روستایی، $\frac{n_U}{N}$ نسبت جمعیت نواحی شهری به جمعیت کل و $\frac{n_R}{N}$ نسبت جمعیت نواحی روستایی به جمعیت کل هستند. MPI_U شاخص فقر چندبعدی نواحی شهری و MPI_R شاخص فقر چند بعدی نواحی روستایی و MPI شاخص فقر چندبعدی کل است. سهم اثرگذاری فقر هر گروه در شاخص کل نیز با استفاده از رابطه زیر بدست می‌آید:

$$\frac{\frac{n_U}{N} MPI_U}{MPI} \times 100 \quad (۱۲)$$

¹ Poverty Headcount ratio

² Intensity of poverty

³ Multidimensional poverty

بر اساس رابطه (۱۲)، اگر اثرگذاری گروه مورد نظر در شاخص فقر کل از نسبت جمعیت گروه به کل کشور بیشتر باشد، در این صورت میزان فقر گروه مذکور از متوسط کل بیشتر خواهد بود. از ویژگی‌های کلیدی شاخص آلكاير و فوستر این است که پس از محاسبه شاخص فقر چندبعدي می‌توان سهم هر یک از ابعاد و زیرشاخص‌ها را در شاخص فقر چندبعدي مشخص کرد (رابطه ۱۳).

$$\text{Contribution}_j = \frac{(\sum_i^q c_j)}{\text{MPI}} / n \times 100 = \frac{w_i \text{CH}_i}{\text{MPI}} \times 100 \quad (13)$$

w_i وزنی است که به شاخص i داده می‌شود، CH_i نسبت سرشمار در زیرشاخص i است که با جمع کردن تعداد خانوارهای فقیر و محروم در شاخص i و تقسیم بر تعداد کل خانوارها به دست می‌آید. محاسبه سهم هر یک از ابعاد در فقر چندبعدي، اطلاعات مفیدی را برای مشخص کردن وضعیت جامعه یا کشور به طور شفاف فراهم می‌کند. این اطلاعات به اتخاذ سیاست‌های مناسب در راستای اهداف محرومیت‌زدایی جامعه کمک می‌کند.

در این پژوهش، محاسبه شاخص فقر چندبعدي به روش آلكاير و فوستر در دو گام انجام می‌شود. در گام اول، با استفاده از آستانه‌های محرومیت، افراد محروم در هر بعدی شناسایی می‌شوند و در گام بعدی تجميع افراد فقیر به منظور محاسبه شاخص برای کل جامعه انجام می‌شود. در ابتدا برای شناسایی افراد فقیر، مجموعه ابعادی که بر اساس آنها محرومیت افراد سنجیده می‌شود با توجه به ابعاد موجود در داده‌های هزینه درآمد خانوار تعیین می‌شوند. بدین منظور سه بعد آموزش، سلامت و استاندارد زندگی در نظر گرفته شده‌اند. نکته مهم در محاسبه شاخص فقر چندبعدي این است که باید داده‌های مورد استفاده از یک پرسشنامه جمع‌آوری شده باشند. بنابراین در صورت نبود اطلاعات یک زیرشاخص، می‌توان اطلاعات مناسب دیگری را جایگزین نمود. به عنوان مثال در کلمبیا بدلیل موجود نبودن اطلاعات مربوط به تغذیه و مرگ و میر کودکان، زیرشاخص بیمه سلامت جایگزین این دو زیرشاخص شده است. در این صورت اگر فرد به خدمات بیمه سلامت دسترسی نداشته باشد محروم در نظر گرفته شده است (Salazar et al., 2014). همچنین در مکزیک دسترسی به بیمه سلامت عمومی یا خصوصی و همچنین خدمات درمانی جایگزین شده است. پس از انتخاب ابعاد و همچنین تعیین آستانه محرومیت، محرومیت افراد در هر یک از این ابعاد مشخص می‌شود. پس از تعیین محرومیت افراد در هر یک از ابعاد، می‌توان نمره محرومیت هر فرد را از طریق جمع وزنی محرومیت‌های وی بدست آورد. در واقع، این نمره یا میزان محرومیت، عمق محرومیت هر فرد را در همه ابعاد نشان می‌دهد. سپس، شناسایی افراد فقیر با استفاده از آستانه فقر و پس از آن فرآیند تجميع برای کل اقتصاد انجام می‌گیرد.

جدول ۲- فقر چندبعدي جهانی - ابعاد، شاخص‌ها، محدودیت‌های محرومیت و وزن‌ها

ابعاد فقر	شاخص	شاخص جایگزین	محروم است اگر...	وزن	همانگی با اهداف توسعه پایدار
سلامت (۱/۳)	برخورداری از تغذیه مناسب	نامنی غذایی	هر فرد زیر ۷۰ سال که اطلاعات تغذیه ای برای او وجود دارد دچار سوءتغذیه است.	۱/۶	SDG2 گرسنگی صفر

			(عدم دریافت ۲۱۰۰ کیلوکالری و ۶۰ گرم پروتئین برای هر فرد)	
SDG3	۱/۶	در دوره پنج ساله قبل از بررسی، یک کودک زیر ۱۸ سال در خانه فوت کرده است.	عدم پوشش بیمه درمانی	مرگ و میر کودکان

ادامه جدول ۲- فقر چندبعدی جهانی - ابعاد، شاخص‌ها، محدودیت‌های محرومیت و وزن‌ها

SDG4	آموزش با کیفیت	۱/۶	هیچ یک از اعضای خانواده واجد شرایط شش سال تحصیل را به پایان نرسانده است.	سال‌های تحصیل	آموزش (۱/۳)
SDG4	آموزش با کیفیت	۱/۶	هر کودکی که در سن مدرسه است تا سنی که کلاس ۸ را به پایان برساند، به مدرسه نمی‌رود.	حضور در مدرسه	
SDG 7: انرژی مقرون به صرفه و پاک	۱/۱۸	یک خانواده با استفاده از سوخت جامد مانند سرگین، محصولات کشاورزی، درختچه‌ها، چوب، زغال چوب یا زغال سنگ آشپزی می‌کند.	سوخت پخت و پز		
SDG 6: آب پاک و فاضلاب	۱/۱۸	خانوار بدون سرویس بهداشتی است یا سایر خانواده‌ها مشترک است.	عدم دسترسی به فاضلاب	وضعیت بهداشتی	
SDG6	آب تمیز و بهداشتی	۱/۱۸	منبع آب آشامیدنی خانوار سالم نیست یا آب آشامیدنی سالم ۳۰ دقیقه پیاده روی یا بیشتر از خانه، رفت و برگشت است.	آب آشامیدنی	استاندارد های زندگی (۱/۳)
SDG 7: انرژی مقرون به صرفه و پاک	۱/۱۸	خانوار برق ندارد	برق		
SDG 11: شهرها و جوامع پایدار	۱/۱۸	خانوار در هر یک از سه جزء: کف، سقف، یا دیوار، مصالح مسکن نامناسبی دارد.	بنای ساختمان از خشت و چوب و یا از خشت و گل باشد	وضعیت محل زندگی	
SDG 1: نبود فقر	۱/۱۸	نداشتن اتومبیل و یا کامیون با وجود داشتن یکی از وسایل دوچرخه، موتورسیکلت، رادیو، یخچال، تلویزیون	تملك كالاهاى بادوام		

Source: Alkire et al., 2020

با عنایت به موارد فوق، در این پژوهش، برای استنباط آماری و برآورد شاخص‌های مورد نیاز، از داده‌های خام طرح آمارگیری هزینه و درآمد خانوارهای شهری و روستایی مرکز آمار ایران برای سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۹۶ استفاده شد جدول (۳). لازم به ذکر است در این پژوهش، به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم افزار استاتا^۱ استفاده شد.

جدول ۳- حجم نمونه

¹ Stata

تعداد خانوارهای روستایی					تعداد خانوارهای شهری					
۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	
۱۸۳۷۰	۱۸۲۵۱	۱۸۴۳۰	۱۸۶۱۰	۱۹۲۶۱	۱۹۶۱۸	۱۹۳۰۶	۱۹۸۹۸	۲۰۳۵۰	۱۸۷۰۱	
تعداد افراد در خانوارهای روستایی					تعداد افراد در خانوارهای شهری					ایران
۶۲۹۷۲	۶۳۲۸۹	۶۴۲۹۶	۶۵۲۴۸	۶۸۸۱۷	۶۵۹۴۲	۶۵۶۶۶	۶۸۲۴۵	۷۰۴۸۲	۶۵۵۷۲	

Source: Statistics Center of Iran

نتایج و بحث

در این بخش سرشمار فقر چندبعدی (H) و شدت فقر چندبعدی (A) به تفکیک مناطق شهری و روستایی طی برنامه پنجاه ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۹۶) بررسی می‌شود. جدول (۴)

جدول ۴- شاخص نسبت سرشمار و شدت فقر چندبعدی در مناطق شهری و روستایی ایران

نسبت سرشمار فقر چندبعدی		شدت فقر چندبعدی		
مناطق شهری	مناطق روستایی	مناطق شهری	مناطق روستایی	
۸/۴۸	۷/۹۵	۳۸/۷۳	۴۰/۶۴	۱۳۹۶
۹/۱۴	۷/۶۹	۳۸/۸۸	۴۰/۶۲	۱۳۹۷
۸/۸۸	۷/۶۶	۳۸/۶۴	۴۰/۸۰	۱۳۹۸
۹/۸۴	۷/۷۸	۳۸/۴۲	۴۰/۵۹	۱۳۹۹
۹/۵۷	۸/۴۳	۳۷/۹۰	۴۰/۷۲	۱۴۰۰

ماخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج پژوهش نشان می‌دهد در کل کشور، تعداد فقیران در جامعه شهری بیشتر از جامعه روستایی است. همچنین نتایج نشان می‌دهد با توجه به روند شاخص نسبت سرشمار فقر چندبعدی در جوامع شهری و روستایی، نسبت افراد فقیر در جامعه شهری و جامعه روستایی افزایش یافته است. براساس نتایج شاخص نسبت سرشمار فقر می‌توان بیان کرد با توجه به معیارهای تعریف شده و خطوط فقر هر بعد، در سال ۱۳۹۶ در مناطق شهری ۸/۴۸ درصد خانوارها دچار فقر (از ابعاد مختلف) بوده‌اند. در سال‌های مورد بررسی این شاخص به ۹/۵۷ درصد در سال ۱۴۰۰ در مناطق شهری افزایش یافته است. در مناطق روستایی نیز ۷/۹۵ درصد خانوارها در سال ۱۳۹۶ دچار فقر در ابعاد مختلف بوده‌اند، که در سال‌های مورد بررسی شاخص نسبت سرشمار فقر به ۸/۴۳ درصد در سال ۱۴۰۰ افزایش یافته است. در این راستا، یکی از عوامل مهمی که می‌توان برای افزایش نسبت سرشمار فقر چندبعدی در مناطق شهری نسبت به خانوارهای روستایی بیان کرد، افزایش ناامنی غذایی در سال‌های اخیر است. نتیجه مطالعه (Pakravan et al (2015) نشان می‌دهد تا پیش از سال ۱۳۸۷، سطح انرژی دریافتی (معادل با امنیت غذایی) در خانوارهای شهری ایران بیش از خانوارهای روستایی بود، اما پس از آن و تا به امروز، سطح انرژی دریافتی خانوارهای روستایی بیشتر از خانوارهای شهری

است. همچنین نتیجه مطالعه (Rezaeifar et al (2022) نشان می‌دهد که شیوع نامنی غذایی در مناطق شهری بالاتر از مناطق روستایی است. بنابراین نتایج مطالعات مذکور، بیانگر این است که شاخص تغذیه دچار تغییراتی شده است و در دهه گذشته وضعیت شهرها در این شاخص بدتر شده است.

شاخص نسبت سرشمار چندبعدی، عمق فقر را نشان نمی‌دهد، بنابراین با توجه به پیشنهاد آلکایر و فوستر، شدت فقر چندبعدی برای فقرا محاسبه می‌شود. جدول (۴) شدت فقر چندبعدی را در مناطق شهری و روستایی برای سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۹۶ نشان می‌دهند. اعداد این شاخص بین ۰ تا ۱۰۰ است، هرچه عدد به ۱۰۰ نزدیکتر باشد شدت فقر و محرومیت در بین خانوارها بیشتر و هرچه عدد به صفر نزدیکتر باشد شدت فقر کمتر است. شاخص شدت فقر نیز وسعت فقر را نشان نداده و فقط عمق فقر را در جوامع نشان می‌دهد. نتایج نشان می‌دهد در تمامی سال‌های مورد بررسی، شدت فقر در مناطق روستایی از مناطق شهری بیشتر است. به عبارتی می‌توان بیان کرد که در مناطق روستایی افراد در ابعاد بیشتری محروم هستند که این نتیجه همسو با نتایج مطالعه (Salem, 2017) است.

یکی از ویژگی‌های مهم شاخص فقر چندبعدی این است که می‌توان آن را برای زیرگروه‌های جمعیتی مانند مناطق طراحی کرد، مشروط بر آن که گروه‌های جمعیتی به صورت مجزا از هم باشند و مجموع کل گروه‌ها برابر با جمعیت کل باشد. بنابراین می‌توان سهم اثرگذاری فقر منطقه‌های شهری و روستایی را در شاخص فقر چندبعدی بدست آورد. جدول (۵)

جدول ۵- فقر چندبعدی در مناطق شهری و روستایی ایران

سهم جمعیت در MPI (درصد)		سهم جمعیت (درصد)		MPI		
منطقه‌های روستایی	منطقه‌های شهری	منطقه‌های روستایی	منطقه‌های شهری	کشور	منطقه‌های روستایی	منطقه‌های شهری
۵۰/۸۰	۴۹/۲۰	۵۱/۲۰	۴۸/۸۰	۰/۰۳۳	۰/۰۳۲	۰/۰۳۳
۴۴/۹۰	۵۵/۱۰	۴۸/۱۰	۵۱/۹۰	۰/۰۳۳	۰/۰۳۱	۰/۰۳۵
۴۶/۲۱	۵۳/۷۸	۴۸/۵۲	۵۱/۴۷	۰/۰۳۲	۰/۰۳۱	۰/۰۳۴
۴۳/۰۴	۵۶/۹۵	۴۹/۱۱	۵۰/۸۸	۰/۰۳۴	۰/۰۳۲	۰/۰۳۸
۴۷/۵۰	۵۲/۴۹	۴۸/۸۸	۵۱/۱۲	۰/۰۳۵	۰/۰۳۴	۰/۰۳۶

ماخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج جدول (۵) نشان می‌دهد در تمامی سال‌های مورد بررسی، شاخص فقر چندبعدی در مناطق شهری بالاتر از مناطق روستایی است. همچنین بررسی این شاخص از سال ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ نشان می‌دهد که این شاخص در مناطق شهری و در مناطق روستایی و همچنین در کل کشور افزایش یافته است. براساس نتایج، از سال ۱۳۹۷ سهم جمعیت منطقه‌های شهری بیشتر از منطقه‌های روستایی شده است. سهم جمعیتی هر گروه نسبت به جمعیت کل و همچنین سهم هر گروه جمعیتی در شاخص فقر چندبعدی نیز به این دلیل بررسی می‌شود که اگر اثرگذاری گروه مورد نظر در شاخص فقر

چندبعدی، از نسبت جمعیت گروه به کل کشور بیشتر باشد، در این صورت میزان فقر گروه موردنظر بیشتر از متوسط کل خواهد بود. بنابراین نتایج نشان می‌دهد در تمامی سال‌های مورد بررسی میزان فقر مناطق شهری از متوسط کشوری بیشتر است. این نتیجه مطابق با نتیجه پژوهش (Khan et al., 2016) است. همچنین روند شاخص فقر چندبعدی نشان می‌دهد با وجود نوسات در این شاخص اما بطور کلی این شاخص از سال ۱۳۹۶ در مناطق شهری و مناطق روستایی افزایش یافته است.

براساس نتایج جدول (۵)، فقط در سال ۱۳۹۸ کاهش فقر چندبعدی مشاهده می‌شود و در سایر سال‌ها فقر چندبعدی افزایش یافته است. در سال ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ بیشترین درصد افزایش در فقر چندبعدی کل کشور مشاهده می‌شود که به ترتیب فقر چندبعدی ۶/۲۵ و ۲/۹۴ درصد افزایش داشته است. از مهمترین عوامل اثرگذار بر فقر چندبعدی در مناطق شهری و روستایی می‌توان به شروع تحریم‌ها و شیوع پاندمی کووید ۱۹ اشاره کرد. به طوری که در دهه ۹۰ و شروع تحریم‌های بعدی روند خانوارهای زیر خطر فقر غذایی افزایش یافته است (Salem, 2017). همچنین شیوع پاندمی کووید ۱۹ در انتهای سال ۱۳۹۸ نیز باعث افزایش خانوارهای دچار ناامنی غذایی شده است. این نتیجه همسو با نتایج مطالعه (Rezaeifar et al., 2023) است. یکی از ویژگی‌های مهم روش آلکایر و فوستر که آن را از سایر روش‌های محاسبه فقر چندبعدی متمایز می‌کند این است که با استفاده از این روش می‌توان شاخص فقر چندبعدی را بر اساس ابعاد و شاخص‌ها تفکیک کرد. جدول (۶)

جدول ۶- سهم محرومیت ابعاد و شاخص‌ها در مناطق شهری

۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶		
۶/۱۵	۵/۹۳	۶/۰۹	۶/۰۹	۶/۱۹	سال‌های تحصیل	آموزش
۵/۴۱	۴/۹۶	۵/۴۵	۵/۴۳	۵/۵۵	حضور در مدرسه	
۳۷/۱۹	۳۷/۵۰	۳۷/۴۸	۳۷/۲۲	۳۶/۸۹	بیمه درمانی	سلامت
۴۱/۵۴	۴۰/۶۵	۳۹/۹۶	۳۹/۷۵	۳۹/۲۶	برخورداری از تغذیه مناسب	
۰/۰۶	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۱۴	۰/۱۶	تملک کالاهای بادوام	استاندارد زندگی
۰/۳۱	۰/۶۰	۰/۵۸	۰/۴۳	۰/۷۱	وضعیت محل زندگی	
۰/۰۵	۰/۰۴	۰/۰۹	۰/۰۶	۰/۰۳	آب لوله کشی	
.	.	.	.	.	برق	
۹/۲۶	۱۰/۲۳	۱۰/۲۶	۱۰/۸۶	۱۱/۱۷	وضعیت بهداشتی	
.	.	.	.	.	سوخت پخت و پز	

ماخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج جدول (۶) نشان می‌دهد در مناطق شهری در تمامی سال‌های مورد بررسی بیشترین سهم محرومیت مربوط به بعد سلامت، پس از آن بعد استاندارد زندگی و در نهایت بعد آموزش است. شاخص برخورداری از تغذیه مناسب و پس از آن شاخص بیمه درمانی بیشترین سهم محرومیت را در فقر چندبعدی دارند. نتایج نشان می‌دهد سهم محرومیت شاخص برخورداری از تغذیه مناسب و محرومیت از بیمه درمانی در شاخص فقر چندبعدی در سال‌های مورد بررسی افزایش یافته است. در بعد آموزش،

کاهش سهم برای هر دو شاخص (سال‌های تحصیل و حضور در مدرسه) در شاخص فقر چندبعدی مشاهده می‌شود. در بعد استاندارد زندگی نیز کاهش سهم در فقر چندبعدی برای تمامی شاخص‌های مورد بررسی (تملک کالاهای بادوام، وضعیت محل زندگی، وضعیت بهداشتی) به جز دسترسی به آب لوله کشی مشاهده می‌شود. همچنین نتایج نشان می‌دهد دسترسی به برق و سوخت پخت و پز در مناطق شهری پوشش ۱۰۰ درصدی دارد و این دو شاخص حداقل سهم را (صفر) در شاخص فقر چندبعدی دارند. در مناطق روستایی نیز سهم محرومیت ابعاد و شاخص‌ها بدست آمده است. جدول (۷)

جدول ۷- سهم محرومیت ابعاد و شاخص‌ها در مناطق روستایی

۱۴۰۰	۱۳۹۹	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶		
۱۲/۱۶	۱۲/۸۳	۱۳/۱۸	۱۳/۱۳	۱۲/۹۳	سال‌های تحصیل	آموزش
۹/۷۴	۱۰/۶۰	۹/۹۴	۹/۳۸	۱۱/۷۲	حضور در مدرسه	
۲۳/۸۸	۲۲/۷۹	۲۳/۳۱	۲۳/۲۰	۲۱/۷۰	بیمه درمانی	سلامت
۳۸/۰۳	۳۶/۷۵	۳۶/۷۷	۳۶/۶۳	۳۵/۸۸	برخوردراری از تغذیه مناسب	
۰/۰۲	۰/۱۲	۰/۱۱	۰/۰۷	۰/۱۵	تملک کالاهای بادوام	استاندارد زندگی
۱/۷۱	۲/۰۵	۲	۲/۲۷	۲/۴۸	وضعیت محل زندگی	
۰/۸۶	۱/۱۲	۱	۱/۵۲	۱/۳۶	آب لوله کشی	
۰/۰۷	۰/۰۶	۰/۰۲	۰/۰۸	۰/۰۷	برق	
۱۳/۴۴	۱۳/۶۰	۱۳/۵۷	۱۳/۵۹	۱۳/۶۰	وضعیت بهداشتی	
۰/۰۶	۰/۰۴	۰/۰۵	۰/۰۸	۰/۰۶	سوخت پخت و پز	

ماخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج جدول (۷) نشان می‌دهد که در مناطق روستایی نیز در سال‌های مورد بررسی بیشترین سهم محرومیت مربوط به بعد سلامت و شاخص برخورداراری از تغذیه مناسب است. بنابراین محرومیت تغذیه‌ای بیشترین سهم را در شاخص فقر چندبعدی دارد. شاخص‌هایی مانند آب لوله‌کشی، دسترسی به برق، سوخت پخت و پز و تملک کالاهای بادوام سهم کمتری در فقر چندبعدی داشته است. این نتیجه همسو با نتایج مطالعه (Nidhi et al., 2023) است. پس از برخورداراری از تغذیه مناسب، شاخص بیمه درمانی، سال‌های تحصیل، حضور در مدرسه و وضعیت بهداشتی بیشترین سهم محرومیت را در شاخص فقر چندبعدی مناطق روستایی داشته‌اند. همچنین نتایج نشان می‌دهد در مناطق روستایی سهم شاخص پوشش بیمه درمانی و برخورداراری از تغذیه مناسب در فقر چندبعدی طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۹۶ افزایش یافته است. سایر شاخص‌ها با نوساتی همراه بوده اند اما در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۶ سهم آنها در شاخص فقر چندبعدی کاهش پیدا کرده است.

براساس نتایج، در مناطق روستایی نیز همانند مناطق شهری سهم محرومیت شاخص برخورداراری از تغذیه مناسب در فقر چندبعدی در هر سال افزایش یافته است و به عبارتی نشان دهنده افزایش

نامنی غذایی در سال‌های اخیر است^۱. این نتیجه همسو با نتایج مطالعه (Rezaeifar et al., 2023) است. در بعد سلامت نیز سهم محرومیت از بیمه درمانی افزایش یافته است. در بعد آموزش، کاهش سهم محرومیت برای هر دو شاخص (سال‌های تحصیل و حضور در مدرسه) در شاخص فقر چندبعدی مشاهده می‌شود. همچنین، در سایر شاخص‌های مورد بررسی (تملک کالاهای بادوام، وضعیت محل زندگی، دسترسی به آب لوله کشی و وضعیت بهداشتی) کاهش سهم در شاخص فقر چندبعدی مشاهده می‌شود. نتایج نشان می‌دهد دسترسی به سوخت و دسترسی به برق و تملک کالاهای بادوام سهم حداقلی را در شاخص فقر چندبعدی دارند. این نتیجه همسو با نتایج مطالعه (Nidhi et al, 2023) است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

برنامه ششم توسعه، برنامه پنجساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ (تمدید تا پایان سال ۱۴۰۲) است. بنابراین با توجه به اینکه موضوعات خاص کلان‌فرابخشی در مورد نظام عادلانه پرداخت و رفع تبعیض، توانمندسازی محرومان و فقرا و بیمه‌های اجتماعی از مسائل محوری برنامه است، ارزیابی عملکرد این برنامه با شاخص فقر چندبعدی که محرومیت را در ابعاد مختلف بررسی می‌کند، دارای اهمیت است. برآورد شاخص فقر چندبعدی با استفاده از ابعاد آموزش، سلامت و استاندارد زندگی در منطقه‌های شهری و روستایی ایران نشان داد که میزان فقر چندبعدی ایران طی برنامه پنجساله ششم توسعه افزایش یافته است. در واقع می‌توان بیان کرد کشور ایران همچنان برای ریشه‌کنی فقر شدید در جامعه نیازمند برنامه‌ریزی‌های مدبرانه و دقیق به‌ویژه در زیرشاخص‌هایی که دارای تعداد افراد محروم بیشتری هستند، است. نتایج نشان داد برنامه پنجساله ششم توسعه در زیرشاخص‌های مختلف سبب کاهش محرومیت شده‌اند اما در برخی از زیرشاخص‌ها از جمله برخورداری از تغذیه مناسب و پوشش بیمه درمانی نتایج مطلوب حاصل نشده است. همچنین نتایج نشان داد که در دوره مورد بررسی (۱۴۰۰-۱۳۹۶) شاخص فقر چندبعدی روند صعودی داشته و درصد افراد محروم در کشور بیشتر شده‌اند. با توجه به داده‌های خام هزینه و درآمد مرکز آمار ایران مناطق شهری و روستایی کشور در سال ۱۳۹۶، معادل ۸/۴۸ درصد افراد در خانوارهای شهری و ۷/۹۵ درصد افراد در خانوارهای روستایی، حداقل در ۳/۳۳ درصد شاخص‌ها دچار محرومیت چندبعدی بوده‌اند که در سال ۱۴۰۰، این اعداد به ۹/۵۷ درصد خانوارهای شهری و ۸/۴۳ درصد خانوارهای روستایی افزایش یافت. براساس نتایج این پژوهش طی سال‌های ۱۴۰۰-۱۳۹۶، محرومیت از تغذیه مناسب و محرومیت از بیمه درمانی بیشترین سهم را در فقر چندبعدی کشور در مناطق شهری

---

^۱ طبق نتایج بدست آمده برخورداری از تغذیه مناسب و پوشش بیمه درمانی بیشترین سهم را در فقر چندبعدی مناطق شهری و روستایی دارند و در طی سال‌های مورد بررسی سهم محرومیت آنها افزایش یافته است. در واقع ناامنی غذایی و محرومیت از درمان باعث افزایش در فقر چندبعدی شده‌اند. شاخص‌های ابعاد آموزش و استاندارد زندگی سهم کمتری را در فقر چندبعدی به خود اختصاص دادند و در طی سال‌های مورد بررسی سهم محرومیت آنها کاهش یافته است.

و مناطق روستایی دارد. شاخص‌های ابعاد آموزش و استاندارد زندگی نیز به ترتیب سهم کمتری در شاخص فقر چندبعدی را به خود اختصاص دادند. .

بنابراین پیشنهاد می‌شود برای کاهش فقر چندبعدی در بین خانوارها، برنامه سیاستی تدوین گردد که در آن فقر در ابعاد مختلف آن در قالب یک نظام جامع مورد توجه قرار گیرد. در این بسته سیاستی مواردی همچون، طرح سبد غذایی حاوی کالری و پروتئین مورد نیاز بدن برای خانوارهای آسیب‌پذیر به منظور کاهش ناامنی غذایی، ایجاد تمهیدات لازم برای بیمه درمانی خانوارها، ایجاد انگیزش‌های مناسب برای ترغیب خانوارها به ادامه تحصیل افراد در مقاطع بالاتر و ایجاد تسهیلات لازم برای برخورداری بیشتر خانوارها از استانداردهای زندگی می‌تواند مد نظر قرار گیرد.

همچنین نتایج سهم محرومیت ابعاد و شاخص‌ها در مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد که زیرشاخص‌های برخورداری از تغذیه مناسب و پوشش بیمه درمانی دارای اولویت بیشتری در جهت کاهش فقر چندبعدی هستند. لذا پیشنهاد می‌شود جهت کاهش فقر چندبعدی، در برنامه‌های توسعه آتی ایران اولویت بیشتری به زیرشاخص‌های برخورداری از تغذیه مناسب و پوشش بیمه درمانی داده شود. در نهایت با توجه به نتایج مطالعه پیشنهاد می‌شود در مطالعات آتی عوامل عدم موفقیت برنامه‌های فقرزدایی از جمله برنامه‌های توسعه بررسی شود.

References

- Aboonoori, E., Saalem, A., & Arab Yaarmohammadi J. (2018). A Multidimensional Approach to Measuring Poverty and the Assessment of Educational Poverty in Iran. *Journal of Education* , 34 (2) :73-92
URL: <http://jqoe.ir/article-1-1058-fa.html>.
- Alkire, S & Santos, ME. (2010). Acute Multidimensional Poverty: A New Index for Developing Countries. *OPHI WORKING PAPER NO.* 38.
- Alkire, S., & Fang, Y. (2019). Dynamics of multidimensional poverty and unidimensional income poverty: An evidence of stability analysis from China. *Social Indicators Research*, 142(1), 25–64.
- Alkire, S., & Kanagaratnam, U. (2021). Revisions of the global multidimensional poverty index: indicator options and their empirical assessment. *Oxford Development Studies*, 49(2), 169-183.
- Alkire, S., & Santos, M. (2013). A multidimensional approach: Poverty measurement & beyond. *Social Indicators Research*, 112(2), 239–257.
- Alkire, S., & Santos, M. E. (2014). Measuring Acute Poverty in the Developing World: Robustness and Scope of the Multidimensional Poverty Index. *World Development*, 59, 251–274.
- Alkire, S., and Seth, S. (2015), Multidimensional Poverty Reduction in India Between 1999 and 2006: Where and How? *World Development*, 72, 93-108.
- Alkire, S., Apablaza, M., Chakravarty, S., & Yalonetzky, G. (2017). Measuring chronic multidimensional poverty. *Journal of Policy Modeling*, 39 (6), 983–1006.

- Alkire, S., Kanagaratnam, U., & Suppa, N. (2021). The global multidimensional poverty index (MPI) 2021. *Global MPI Methodological Note*. 51.
- Alkire, S., Kanagaratnam, U., Nogales, R., & Suppa, N. (2020). Revising the global Multidimensional Poverty Index: empirical insights and robustness.
- Alkire, S., Roche, J., Santos, ME & Seth., S. (2011), "Multidimensional Poverty Index 2011: Brief Methodological Note". *MPI 2013 Methodological Note*.
- Andayesh, Y., Afghah, S. M., & hasanzadeh, F. (2021). Measuring the modified Alkire-Foster's Multidimensional Poverty Index (MPI) in Khuzestan Province: Taking into Account the Dimensions of Employment and Dwelling. *Quarterly Journal of Quantitative Economics*. doi: 10.22055/jqe.2021.37099.2358.
- Bader, C., Bieri, S., Wiesmann, U., & Heinimann, A. (2016). A Different Perspective on Poverty in Lao PDR: Multidimensional Poverty in Lao PDR for the Years 2002/2003 and 2007/2008. *Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement*, 126(2), 483-502.
- Belete, G. Y. (2022). Children's multidimensional deprivation, monetary poverty and undernutrition in Ethiopia. *Review of Economics of the Household*, 20(4), 1087-1118.
- Bersisa, M., & Heshmati, A. (2021). A distributional analysis of uni-and multidimensional poverty and inequalities in Ethiopia. *Social Indicators Research*, 155 (3), 805-835.
- Chen, K., Leu, C., & Wang, T. (2019). Measurement and Determinants of Multidimensional Poverty: Evidence from Taiwan. *Social Indicators Research*, 145:459–478.
- CPRC. (2004). The chronic poverty report 2004–05. UK: Chronic Poverty Research Centre.
- Dehghan M, Mousavi S N, Zare I, Bazrafshan M. (2022). Evaluating Poverty Indicators among Government-Supported Households: A Multidimensional Approach. *Social Welfare Quarterly*, 22(86), 313-351. (In Persian)
- Dutta, I., Nogales, R., & Yalonetzky, G. (2021). Endogenous weights and multidimensional poverty: A cautionary tale. *Journal of Development Economics*, 151, 102649.
- Fathi, M., Koochi Esfahani., K.(2018). The Constitution of The Islamic Republic of Iran. Tehran: Guardian Council, Guardian Council Research Institute. (In Persian)
- Fotros, M. H., & Ghodsi, S. (2017). Comparing Iranian Development Plans by Multidimensional Poverty Index Calculated by Alkire-Foster Method. *Economic Growth and Development Research*, 7(27), 45-64.
- Javaherian, Z., Fateh Vahdati, S. A., Rahmati, A. and Zamani L. (2016). Sustainable Development Goals. Sustainable Development Goals. Tehran: Torfeh International Group, Hak Publications. (In Persian)

- Javed, K., & Awan, M. S. (2020). Spatial and Gender Based Comparison of Multidimensional Poverty: Household Level Analysis from Pakistan. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 9(1), pp-121.
- Jolliffe, D. M., Atamanov, A., Lakner, C., Mahler, D. G., & Baah, S. K. T. (2022). Assessing the impact of the 2017 PPPs on the international poverty line and global poverty. Washington, DC: World Bank.
- Khan, A. U., Saboor, A., Ali, I., Malik, W. S., & Mahmood, K. (2016). Urbanization of multidimensional poverty: empirical evidences from Pakistan. *Quality & quantity*, 50(1), 439-469.
- Maket, I. (2024). Analysis of incidence, intensity, and gender perspective of multidimensional urban poverty in Kenya. *Heliyon*, 10(9).
- Mosasane, B. C., & Oyekale, A. (2021). Multidimensional Poverty Indicator and Its Determinants in Rural South Africa. *EuroEconomica*, 40(2).
- Nawab, T., Raza, S., Shabbir, M. S., Yahya Khan, G., & Bashir, S. (2023). Multidimensional poverty index across districts in Punjab, Pakistan: estimation and rationale to consolidate with SDGs. *Environment, Development and Sustainability*, 25(2), 1301-1325.
- Nidhi, M. K., Singh, U., & Singh, K. M. (2023). Multidimensional poverty among migrants during COVID-19: A case study of rural households in Samastipur district of Bihar, India. *Pharma Innovation*, 12(3):5894-5900.
- OECD (2020), How's Life? 2020: Measuring Well-being, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9870c393-en>.
- OECD (2021). Pensions at a Glance 2021 OECD AND G20 INDICATORS. OECD. Available on: <https://www.oecd.org/publications/oecd-pensions-at-a-glance-19991363.htm>. Retrieved on July 20, 2023.
- Oyekale, T. O., Aboaba, K. A., Adewuyi, S. A., Dada, D. A. (2019). Multidimensional poverty among rural households in Ogun State, Nigeria. *Journal of agribusiness and rural development*, 54(4), 335-344.
- Pakravan, MR., Hosseini, S.S., Salami, H. & Yazdani, S. (2015). Identifying the factors affecting food security of urban and rural households in Iran. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*. 46 (3). 395-408. (In Persian)
- Rezaeifar M., Khalilian., S., & Najafi Alamdarlo, H. (2022). Spatial distribution of food insecurity in urban and rural areas of Iran. *Agricultural Economics* ,16 (1). <https://doi.org/10.22034/iaes.2022.540824.1881>. (In Persian)
- Rezaeifar, M., Khalilian, S., & Najafi Alamdarlo., H. (2023). Measuring the Impact of COVID-19 on the Food Insecurity in Iran and the Achievement of SDGs. In: Leal Filho, W., Abubakar, I.R., da Silva, I., Pretorius, R., Tarabieh, K. (eds) SDGs in Africa and the Middle East Region . Implementing the UN Sustainable Development Goals – Regional Perspectives. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-91260-4_110-1.

- Rezaeifar, M., Khalilian, S., Najafi Alamdarlo, H., & Vakilpoor, M.H. (2024). Geography of multidimensional poverty in Iran. *Agricultural Economics*, In Press. (In Persian)
- Salazar, R.C.A. Dias, B.Y.& Pinzon, R.P. (2014). "A Counting Multidimensional Poverty Index in Public Policy Context: the Case of Colombia". *OPHI, Working Paper*, No. 62.
- Saleem, H., & Khan., M. B. (2017). MULTIDIMENSIONAL POVERTY IN PAKISTAN:A POLICY PERSPECTIVE. *Proceedings of the 4th International Conference on Poverty and Sustainable Development*, Vol. 4, 2017, pp. 35-51.
- Salem, A.A (2017). Measuring multidimensional poverty in Iran and looking at global experiences of poverty reduction. Tehran, *Islamic Parliament Research Center (IPRC)*.
- Saunders, P. (2011). Down and out: Poverty and exclusion in Australia. Policy Press.
- Sen, A. (1992). Inequality reexamined. Oxford University Press.
- Sen, A. K. (1999). Development as freedom. Oxford University Press.
- Statistics Center of Iran. (2024). <https://amar.org.ir/>
- Todaro, M.P and Smith, S.C (2009), Economic Development, translated by Vahid Mahmoudi (2012), Tehran: Negah Danesh.
- United Nations Development Programme (UNDP) and Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI),University of Oxford (2019), How to Build a National Multidimensional Poverty Index (MPI):Using the MPI to inform the SDGs.
- World Bank. (2024). <https://data.worldbank.org/>
- Yenneti, K. (2020). Genesis and Measurement of Multidimensional Poverty Index. In No Poverty, 1-11. Cham: Springer International Publishing.